

Paul Dobrescu
Alina Bârgăoanu
Nicoleta Corbu

Istoria comunicării

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Comunicare.ro, 2007

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice
Strada Povernei 6—8, București
Tel./fax : (021) 313 58 95
E-mail : editura@comunicare.ro
www.comunicare.ro
www.editura.comunicare.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DOBRESCU, PAUL

Istoria comunicării / Paul Dobrescu, Alina Bârgăoanu,
Nicoleta Corbu. — București: Comunicare.ro, 2007

Bibliogr.

ISBN 978-973-711-140-1

I. Bârgăoanu, Alina
II. Corbu, Nicoleta

316.77(091)

Cuprins

Întrebări incomode în debutul unei cercetări istorice / 11

- Contribuții geografice, contribuții intelectuale / 12
- Este cercetarea comunicării o știință americană? / 14
- Vulnerabilitățile unei discipline de intersecție / 16
- Un tablou al contribuțiilor sau o istorie a acestora? / 18
- Un demers întemeiat de rațiuni didactice / 19
- Bibliografie / 21

Gabriel Tarde și Ferdinand Tönnies: epoca mulțimilor devine epoca publicurilor / 23

1. Studiul comunicării începe cu studiul opiniei publice / 23
2. Două contribuții europene / 27
3. Tarde: „unul dintre primii trei sociologi ai Franței secolului al XIX-lea“ / 28
  - 3.1. Legi „logice“ și legi „extralogice“ / 30
  - 3.2. „Nu avem de-a face cu epoca mulțimilor, ci a publicurilor“ / 33
  - 3.3. „Mulțimea – grupul social al trecutului, publicul – cel al viitorului“ / 34
  - 3.4. Informația și opinia, hrana spirituală a publicului / 36
  - 3.5. Forța devoratoare a opiniei publice / 37
  - 3.6. Legătura intimă dintre opinie și conversație / 40
  - 3.7. Versiunea franceză a „fluxului comunicării în două trepte“ / 42
4. Tönnies: „filozoful comunității“ / 43
  - 4.1. Două concepte polare: *Gemeinschaft* și *Gesellschaft* / 45
  - 4.2. Voință naturală, voință rațională / 48
  - 4.3. Morfologia opiniei publice / 50
  - 4.4. O opinie publică, opinie publică și Opinia Publică / 51
  - 4.5. Comunicarea în „comunitate“ și în „societate“ / 52
  - 4.6. Opinia Publică = opinia publicului / 54
  - 4.7. Opinia Publică – expresia voinței sociale / 56
  - 4.8. Stadiile de agregare ale opiniei publice / 59
  - 4.9. Diferența de abordare îmbogățește evoluția istorică / 62

Bibliografie / 63

John Dewey vs. Walter Lippmann:

o polemică întemeietoare pentru studiul comunicării / 65

1. Lippmann: „publicul nu conduce și nu poate să conducă o națiune“ / 67
  2. Dewey: „fără public nu putem vorbi despre democrație!“ / 71
  3. Este „vocea poporului“ cu adevărat vocea lui Dumnezeu? / 77
  4. Dewey: înțelesurile trecute din gură în gură conferă realitate opiniei publice / 84
  5. Știrile de presă, rolul și impactul lor / 91
  6. O operă care a izbândit și una care strălucește trist / 94
- Bibliografie / 95

Școala de la Chicago:

plasarea comunicării în inima proceselor sociologice / 97

1. „Declarațiile de independență“ ale cercetării americane / 97
  2. Robert Ezra Park – fondator al studiului sociologic privind comunicarea / 103
  3. Comunicarea, o disciplină de intersecție / 113
  4. Modelul comunicării rituale / 114
  5. Interacționismul simbolic – produsul cel mai sigur și mai impunător al pragmatismului / 115
  6. Charles Horton Cooley: firele comunicării în societatea laolaltă / 117
  7. George Herbert Mead – părintele interacționismului simbolic / 121
  8. Punct de plecare pentru noi orientări / 129
- Bibliografie / 131

Cercetarea efectelor: contribuția americană

cea mai importantă la studiul comunicării / 133

1. „Dacă nu poți măsura, cunoașterea la care ai ajuns este superficială și irelevantă / 133
2. Spiritul empiric – polenul intelectual al comunicării / 134
3. Fascinația de a cerceta efectele comunicării de masă / 136
4. „Predecesori“ și „fondatori“ ai studiului comunicării / 138
5. Un caz singular de cercetător cu abilități manageriale / 140
  - 5.1. „Votul este, în mod esențial, o experiență de grup“ / 141
  - 5.2. Efectele mass media sunt cumulate și pe termen lung / 142
6. Lasswell – patru contribuții cu valoare întemeietoare / 144
7. Hovland și studiile despre persuasiune / 147
8. Kurt Lewin / 149
9. Studiul comunicării, un adevărat criteriu de modernitate. Rolul lui Wilbur Schramm / 153
10. Vremea generalizărilor. Rolul lui Berelson și Klapper / 156
11. „Mass media sunt mai degrabă un agent de consolidare decât unul de schimbare“. Puncte de vedere / 159

12. *Hard data* în loc de *hard questions* / 161
13. Știință experimentală vs. știință interpretativă;
căutarea legilor vs. căutarea înțeleșurilor / 164
14. De ce paradigma dominantă este, în continuare, dominantă / 165
15. Teorii-cadru / 167
  - 15.1. Cogniția socială / 167
  - 15.2. Cultivarea / 168
  - 15.3. Difuzarea inovațiilor / 169
16. În așteptarea *teoriei* efectelor / 170
- Bibliografie / 172

Școala de la Frankfurt:

efectele ideologice ale mass media / 175

1. O denumire interșanșabilă cu „Școala critică” / 175
2. Doi autori și două viziuni se înfruntă / 177
3. O nouă polemică axată pe rolul artei în epoca producției în masă / 180
4. Ideologie, hegemonie, dominație / 184
5. Adorno și Horkheimer: autodistrugerea rațiunii
prin pierderea relației cu adevărul / 188
  - 5.1. Triumful rațiunii instrumentale / 189
  - 5.2. „Industria culturală” – alternativa gândirii critice
pentru „comunicare de masă” / 190
  - 5.3. Cultura de masă facilitează un consum fără efort,
dar și fără consecințe substanțiale / 193
  - 5.4. Orice rezistență este spulberată
de către societatea „total administrată” / 194
  - 5.5. Timpul liber – reduta strategică a industriei culturale / 195
  - 5.6. Prețul masificării operei de artă / 197
  - 5.7. Merite și slăbiciuni ale unui concept / 199
6. Jürgen Habermas, liderul gândirii critice
în ultima parte a secolului al XX-lea / 202
  - 6.1. Sfera publică burgheză: nașterea gândirii critice
și a publicului cugetător / 205
  - 6.2. Caracteristici și achiziții teoretice / 208
  - 6.3. Refeudalizarea societății și degradarea sferei publice / 210
  - 6.4. Opinia publică se desparte de public și de spiritul critic / 212
  - 6.5. Sfera publică preia funcțiile reclamei / 214
  - 6.6. Acțiunea comunicativă – o încercare de refundamentare
a acțiunii sociale / 215
  - 6.7. Patru mari interpretări ale acțiunii sociale / 217
  - 6.8. Orientarea pe înțelegere vs. orientarea pe succes / 220
  - 6.9. Trăvaliul interpretării corecte a unei situații / 221
  - 6.10. Către o pragmatică universală / 224

- 6.11. Mead, predecesor al teoriei acțiunii comunicative / 228
- 6.12. Un concept al comunicării – în centrul unui sistem interpretativ / 230

Bibliografie / 232

Studiile Culturale Britanice: rolul audienței active / 235

- 1. Un grup de autori, dar nu o „școală“ / 235
- 2. Un moment profund englezesc / 236
- 3. Întemeietori și influențe / 237
- 4. Raymond Williams: redefinirea culturii „ca un adevărat mod de viață“ / 242
  - 4.1. În căutarea unei noi înțelegeri a comunicării / 246
  - 4.2. Modele de comunicare și infrastructura lor instituțională / 251
  - 4.3. *Broadcasting*-ul ca putere a lumii moderne / 254
  - 4.4. Un răspuns culturalicește mai bogat / 256
- 5. Stuart Hall: rolul codificării și decodificării / 257
  - 5.1. „Aberanta decodare“ / 257
  - 5.2. „Producția discursivă“ și producția propriu-zisă / 259
  - 5.3. Simetrie și asimetrie în transmiterea și receptarea mesajului / 260
  - 5.4. Trei tipuri de decodificare / 262
  - 5.5. „Adevărata cotitură în studiul receptării“ / 263
  - 5.6. O contribuție trebuie judecată și prin ceea ce declanșează / 265
- 6. Audiența activă, cea mai importantă achiziție a SCB / 266

Bibliografie / 268

Școala de la Toronto: „mijlocul este mesajul“ / 271

- 1. Harold Innis: un renașcentist al comunicării / 271
  - 1.1. Dinastia notelor de subsol / 273
  - 1.2. Imperiile și comunicarea / 274
  - 1.3. Flexibilități și inflexibilități istorice / 276
  - 1.4. Axa timp, axa spațiu: semnificații / 279
  - 1.5. „*Bias*-ul civilizației noastre“ / 280
  - 1.6. „Obsesia istoriei“ nu poate fi suplinită de „obsesia momentului“ / 283
  - 1.7. Între determinismul tehnologic și determinismul comunicării / 284
  - 1.8. Semnificația comunicării / 285
- 2. Marshall McLuhan: autorul cel mai cunoscut din sfera comunicării / 287
  - 2.1. Dictatele celor două revoluții / 289
  - 2.2. Mijlocul determină modurile de percepție / 293
  - 2.3. Întâlnirea cu electromagnetismul / 294
  - 2.4. *The medium is the message* / 296
  - 2.5. Mijloace „calde“ sau „rece“ ori utilizări „calde“ sau „rece“ / 299
  - 2.6. Studiul media: transformarea turnului de fildeș într-unul de control! / 302
  - 2.7. „Ceea ce a spus McLuhan este mai actual în 1994 decât în 1964“ / 304
  - 2.8. Doi autori care operează cu cicluri istorice lungi / 307
  - 2.9. Abandonarea lumii tiparului nu înseamnă o îmbogățire culturală! / 308
  - 2.10. „Dacă mijlocul este mesajul, atunci nu mai este nimic de făcut“ / 309

Bibliografie / 312

Școala semiotică: construirea sensului / 315

1. Două continente, două tradiții / 315
2. Întemeietorii semioticii europene: Saussure și Hjelmslev / 317
  - 2.1. Ferdinand de Saussure / 317
  - 2.2. Louis Hjelmslev / 320
3. Cercul Lingvistic Bahtin / 322
4. Școala de la Tartu-Moscova / 324
5. Cercul Lingvistic de la Praga / 327
6. Semiotica franceză / 331
  - 6.1. Roland Barthes / 331
  - 6.2. Școala de la Paris / 333
7. Școala semiotică americană / 336
  - 7.1. Întemeietorul semioticii americane: Charles Sanders Peirce / 336
  - 7.2. Spre o nouă direcție în semiotica americană / 339
8. Umberto Eco sau sinteza semiotică european-americană / 342
9. Concluzii / 346
- Bibliografie / 346

Școala de la Palo Alto: o axiomatică a comunicării / 349

1. O școală a comunicării ignorată de cercetătorii domeniului / 349
2. Nașterea unui colegiu invizibil / 350
3. Gregory Bateson – un pionier al transdisciplinarității / 352
4. Comunicarea din perspectiva gestaltismului și a teoriei sistemelor / 354
5. Imaginea despre realitate nu este realitatea însăși / 356
6. Premise pentru o axiomatică a comunicării / 357
7. O axiomatică a comunicării / 359
8. Comunicarea paradoxală / 362
9. Teoria dublei constrângeri (*double bind*) / 363
10. Critica ideilor Școlii de la Palo Alto / 366
- Bibliografie / 367

Întrebări incomode în debutul unei cercetări istorice

Paul Dobrescu

Alina Bârgăoanu

Ultimii ani au consemnat publicarea unei adevărate serii de istorii ale comunicării. Istorii biografice — E. Katz *et al.* (2003), E. Rogers și S. Chaffee (1997), E. Rogers (1994) — sau istorii intelectuale — J. D. Peters și P. Simonson (2004), D. McQuail (2002), J. D. Peters (1999), D. Schiller (1996), H. Hardt (1992), D. Ross (1991). Istoriile nu apar din senin. Ele dau glas unor acumulări în evoluția unui domeniu care necesită ordonări și sistematizări. Sau realizează starea disciplinei și exprimă o insatisfacție, o nemulțumire față de elaborările de până atunci, poate chiar un protest.

Încă un fapt, cu o semnificație aparte pentru tema de față. Prestigioasa revistă *Journal of Communication* consacră două numere speciale, intitulate „Ferment in the Field“ și „The Future of the Field“, problemelor legate de evoluția comunicării. 48 de cercetători dezbat această temă în două numere apărute la 10 ani distanță unul de celălalt (1983, respectiv 1993), semn că studiul comunicării se confruntă cu probleme reale, că tema evoluțiilor viitoare preocupă, că domeniul ca atare al comunicării traversează un moment aparte. Cele două numere ale revistei *Journal of Communication* de care am amintit, istoriile publicate recent, precum și studiile apărute în pregătirea unor posibile istorii ale comunicării, dovedesc un tumult, o febră aparte, chiar o „criză“. Există o insatisfacție care nu poate fi disimulată în legătură cu evoluția studiului comunicării. Există o nemulțumire din ce în ce mai vizibilă privind modul în care sunt elaborate istoriile comunicării și reprezentate diverse orientări, autori, interpretări apărute pe sol american sau european.

Volumul de față este o primă concretizare a unui efort comun în vederea realizării unei proiectate istorii a comunicării. El se focalizează doar pe anumite școli sau anumiți autori și are, în mod firesc am spune, o sferă de cuprindere limitată. Nu este greșit ca lucrarea de față să fie privită și ca un exercițiu necesar, ca un moment de autoclarificare în vederea elaborării unei istorii cât mai cuprinzătoare a comunicării. Un atare statut nu ne exonerează de obligația unor considerații privind problemele delicate pe care le implică un asemenea demers de cercetare.

Contribuții geografice, contribuții intelectuale

Când simțim nevoia să scriem istoria unui domeniu? Evident, nu putem face acest lucru decât după ce disciplina respectivă parcurge o perioadă de acumulări care o consacră drept domeniu de cercetare științifică, având o identitate nu doar probată, ci și recunoscută. O disciplină de cercetare nu-și începe existența cu propria istorie. Ea își precizează mai întâi obiectul de studiu, se delimitează de domeniile învecinate, din care s-a desprins, dar cu care prezintă încă numeroase interferențe, se fundamentează din punct de vedere metodologic, își elaborează conceptele de bază care îi definesc câmpul teoretic, descoperă noi filioane de investigat. Încep cercetările de pionierat, apar descoperirile care fixează corelații, paradigme, aserțiuni fundamentale pentru domeniul respectiv. Nimeni nu se gândește la istoria domeniului, deși face, construiește istoria sa efectivă. De-abia după un timp, când s-au acumulat suficiente cercetări, date, abordări, lucrări, apar și primele impulsuri de a scrie „istoria domeniului“. Cum nu suntem departe de începuturi, cum „întemeietorii“ fie trăiesc, fie sunt foarte prezenți în memoria primei generații de urmași, istoria de început este, îndeobște, una „eroică“. O istorie glorioasă care înfățișează „cuceririle“ disciplinei, care prezintă în culori vii „fondatorii“, care fixează într-o manieră evident supraevaluată achizițiile teoretice de până atunci.

Este limpede că un domeniu de studiu, mai ales când este vorba despre un domeniu socio-uman, nu are și nu poate avea o singură istorie. El dispune de mai multe „istorii“, scrise în momente de timp diferite, care îmbrățișează perspective diferite. De aceea, întrebarea „când simțim nevoia să scriem istoria unui domeniu?“ ar trebui reformulată: „dar ce fel de istorie avem în vedere?“ O istorie „eroică“ în care cercetarea să se concentreze pe „fondatorii“, pe lucrurile mai spectaculoase în devenirea domeniului? O asemenea istorie își are locul ei. Ea dă aripi, cultivă încrederea, supradimensionează merite reale pentru a sugera că disciplina are viitor, că beneficiază de fundamente solide. Adesea, un asemenea demers este puțin edulcorat, ceea ce accentuează caracterul de moment excepțional, de perioadă spectaculoasă. Spiritul critic într-un asemenea demers este puțin prezent, pentru că menirea lui este să arate că avem de-a face cu o disciplină care s-a impus, care are mari perspective de afirmare și, prin urmare, merită o prezentare a evoluției sale în timp.

Istoria biografică scrisă de Everett Rogers (1994) reflectă multe asemenea tendințe. Atât de mult a prins istoria propusă de Rogers, încât ea a împrumutat numele unei orientări în istoria studiului comunicării, „istoria biografică“. Ea este, de fapt, un alt nume pentru ceea ce literatura de specialitate numește „istoria standard“ a studiului comunicării. Este orientarea pusă în discuție cu insistență în ultimii ani de către adepții gândirii critice. Ce i se reproșează acestei istorii? Că este un demers care a introdus o serie de fracturi în examinarea evoluției studiului comunicării, cum ar fi cele dintre istoria biografică și istoria critică, dintre diferite contribuții americane la studiul comunicării, dintre contribuțiile americane și cele europene.

Din chiar primele tentative de a scrie istoria domeniului se produc o serie de fracturi și se propune o „istorie standard“, o istorie axată în principal pe orientarea empirică — principala contribuție americană la studiul comunicării. S-a produs nu

numai o exagerare, ci s-au instituit fracturi contraproductive pentru alte școli și orientări din domeniu. Nu este, cum s-ar putea crede, o exagerare a unei creații americane în defavoarea unor contribuții provenite din alte orizonturi culturale și geografice. Exagerarea de care am vorbit are loc inclusiv pe seama unor școli și autori americani de alte orientări, cum ar fi Școala de la Chicago, interacționismul simbolic, determinismul tehnologic etc. Este o deformare care ia naștere prin amplificarea virtuților profesionale propriu-zise, printr-un anume tip de absolutizare a paradigmei promovate de orientarea empirică. De aceea, ea are în substanța sa o aromă ideologică.

La începutul anilor '50, într-o primă tentativă de ordonare a contribuțiilor istorice la analiza comunicării, W. Schramm afirmă tranșant: „În anii '30 și '40 au apărut patru giganți proveniți din științele sociale ca specialiști în comunicarea umană. Adolf Hitler — nu îi mulțumim, pentru că a făcut-o fără să-și dea seama — ne-a dat doi dintre ei: Paul Lazarsfeld și Kurt Lewin. Robert Maynard Hutchins* — nu îi mulțumim, pentru că nu a întrezărit o astfel de contribuție — ni l-a dat pe cel de-al treilea, Harold Lasswell. Iar armata SUA, probabil chiar spre propria surprindere, ni l-a dat pe cel de-al patrulea, luând pe cel mai talentat psiholog experimental din țară și dându-i în timpul războiului responsabilități care l-au făcut să-și consacre tot restul vieții studiului comunicării. Acesta este Carl Hovland“ (Schramm, 1953/1996).

Cercetător fără îndoială de cuprindere, autorul american își dă seama că a fixa patru „înaintași“ este un lucru riscant. De ce nu cinci și de ce nu trei? Și dacă vorbim de înaintași, atunci R. E. Park ar merita cu prisosință să figureze în acest grup, întrucât reprezentantul Școlii de la Chicago a formulat, primul, multe noțiuni-cheie din domeniul cercetării media. În plus, în lucrarea *The Immigrant Press and Its Control*, el inițiază cercetări concrete, investigații aplicate asupra publicațiilor cu acest profil. Cum spuneam, W. Schramm își dă seama de șubrezenia poziției inițiale și revine: „Lasswell, Lazarsfeld și colegii lor, Lewin și Hovland, au fost patru cercetători cu totul diferiți, dar uniți prin hotărârea de a explora cauzele și efectele comunicării. Eu i-am numit uneori înaintășii cercetării americane a comunicării, dar acest termen nu este tocmai corect, pentru că el nedreptățește generația lui Park și Sapir, dar și pe alții. Totuși, este improbabil să mai întâlnim o perioadă comparabilă cu aceasta, în care alte patru personalități să aibă o influență așa de spectaculoasă în dezvoltarea studiului comunicării în SUA, în pregătirea atâtor specialiști influenți în aceste domenii“ (Schramm, 1997, p. 125).

A doua nuanțare intervine tot într-un domeniu sensibil, relevat cu insistență de reprezentanții istoriilor intelectuale: suspendarea, într-o oarecare măsură, de către istoria biografică, a filiațiilor puternice cu gândirea europeană. Vorbind de faptul că H. Lasswell a mers în Europa pentru a studia psihanaliza, iar după întoarcerea la Chicago a scris o serie de studii remarcabile despre Freud și Marx, W. Schramm subliniază că va trebui „să acordăm o mai mare importanță contribuțiilor autorilor europeni din acea perioadă“ (*idem*).

Cine dintre cei care pășesc pe acest tărâm ar putea susține că filiația europeană a cercetării nu este importantă, din moment ce Școala de la Chicago — prima contribuție americană consistentă și coerentă în domeniul comunicării — s-a format sub

---

* Rectorul Universității din Chicago; a avut o relație încordată cu Lasswell, care a părăsit, din această cauză, Universitatea (nota n.).

influență europeană directă, prin tematizarea unor preocupări de pe bătrânul continent? Sub influență problematică și sub influența nemijlocită, întruchipată de faptul că doi reprezentanți importanți ai ei — G. H. Mead și R. E. Park — au studiat în Germania și au fost înrâuriți profund, după propria mărturisire, de operele lui Wilhelm Wundt și Georg Simmel? Cine ar putea contesta această influență, din moment ce alți doi reprezentanți ai generației de aur a comunicării americane, cea din anii 1940 și 1950, sunt veniți direct din Europa? Este vorba despre Kurt Lewin, care era deja o personalitate științifică formată la sosirea sa în SUA (de altfel, contemporanii spun că el nu a reușit să asimileze bine engleza, iar cursurile sale erau pigmentate cu expresii în limba germană și cu greșeli în limba engleză), precum și de Paul Lazarsfeld, „unul dintre giganții științelor sociale, cea mai inovativă persoană pe care am cunoscut-o vreodată în domeniul cercetării“ (Stanton, 1996, p. 121).

Considerăm că această dispută asupra izvoarelor, surselor, filiațiilor este îndreptățită. Nu credem că se poate scrie o istorie a domeniului fixând rădăcinile sale doar într-o arie geografică sau într-o etapă a unei evoluții, oricât de strălucită. Cum nu am putea împărtăși nici ideea că atunci când este vorba despre evoluția unui domeniu, deci când accentul trebuie să cadă pe idei, descoperiri, influențe, înrâuriri, el să fie mutat pe localizări geografice — americane sau europene. Ceea ce nu ar reprezenta decât un triumf al unor sensibilități regionale, care niciodată nu fac casă bună cu știința propriu-zisă. Tema „contribuțiilor geografice“, mai ales când este supraevaluată, ilustrează un stadiu cu totul premergător cercetării veritabile. În orice caz, menținerea discuțiilor în acest registru este un mod de a amâna dezbateră problematicii de fond pe care o implică elaborarea unei istorii a studiului comunicării și de a menține analiza pe o direcție falsă.

Este cercetarea comunicării o știință americană?

Odată cu trecerea timpului, o disciplină are nevoie de toate achizițiile, nu numai de cele acumulate într-un moment unde probabil s-a purtat bătălia decisivă pentru consacrarea sa. Urmează, în ordine istorică, un alt mod, am spune tradițional, de a înfățișa evoluția unui domeniu. Acela de a prezenta, amănunțit, cât mai multe din contribuțiile și reliefurile profesionale ale domeniului. Într-un asemenea stadiu, accentul cade nu pe influențe și înrâuriri, ci mai ales pe ceea ce particularizează, pe granițe și identități. Rezultă o istorie *tip galerie*, o istorie ca o suită de opere, de adevărate monografii, un tablou înfățișând un adevărat șantier, în care preocuparea dominantă este de a integra cât mai multe date, fapte, contribuții. Valoarea didactică a unui asemenea demers este indiscutabilă. Distanța însă față de ceea ce numim îndeobște istoria unei discipline este considerabilă.

Comunicarea nu este singurul domeniu care cunoaște o astfel de etapă evolutivă. Robert K. Merton semnalează că sociologia americană a consemnat și ea, în perioada imediat postbelică, un moment asemănător. Sociologul american consacră o lucrare de sine stătătoare problemelor teoretice ale sociologiei, al cărei prim capitol, intitulat semnificativ „On the History and Systematics of Sociological Theory“, conține următoarea apreciere: „Sociologii încă împărtășesc ideea parohială că istoria

teoriei sociologice este o colecție de rezumate critice ale vechilor teorii, agrementate cu scurte biografii ale teoreticienilor majori. Ceea ce ne ajută să explicăm de ce aproape toți sociologii se consideră îndreptățiți să predea și să scrie «istoria» teoriei sociologice; în definitiv, au citit operele clasice. Dar această concepție despre istoria teoriei sociologice nu este nici istorie, nici teorie sistematică, ci un hibrid improvizat“ (Merton, 1949/1967, p. 2).

Din punctul de vedere al progresului disciplinei, alăturarea de diverse teorii, explicații, autori de mărimi și cu contribuții inegale, într-o înlănțuire puțin structurată, nu reprezintă neapărat un câștig teoretic. Dar o asemenea etapă de acumulari, de adâncire a analizelor parțiale, are menirea de a pregăti sintezele ulterioare, de a grăbi încheierea unui tablou reprezentativ cu echilibrele sale mari, în care totul coexistă, dar pe o bază explicativă clară. „Rațiunea unei istorii a științei este aceea de a explica de ce lucrurile s-au dezvoltat în modul în care s-au dezvoltat într-o știință sau într-un complex de științe, nu doar de a pune cap la cap, în ordine cronologică, sintezele-rezumat ale teoriilor apărute“ (*ibidem*, p. 3).

Este frapantă apropierea dintre judecata pe care o face R. K. Merton cu peste o jumătate de secol în urmă și cea avansată de autorii contemporani din domeniul comunicării. Am spune că preocupările de astăzi referitoare la istoria comunicării mai au ceva suplimentar de recuperat, anume atitudinea deschisă față de fiecare creație din perimetrul respectivei discipline, față de orice fapt și orice contribuție semnificativă. Lipsesc sau nu sunt îndestulătoare studiile de sine stătătoare consacrate creațiilor și operelor majore, autorilor reprezentativi; lipsește, uneori, și disponibilitatea de a lua în considerație asemenea contribuții, de a le valorifica în studii de amploare privind evoluția domeniului de care ne ocupăm. Pentru o istorie a comunicării, un astfel de efort are statutul de precondiție.

Avem a repeta această cerință, mai ales că primele încercări de a reconstitui istoria domeniului au prilejuit o exagerare și o deformare care nu sunt nici acum în întregime depășite. Cercetarea empirică, inaugurată în SUA în deceniul al patrulea al secolului trecut, a înscris contribuții fondatoare la studiul riguros al comunicării. Atât de importante, încât istoria comunicării nu poate fi scrisă în afara acestui capitol esențial al ei. Numai că o serie de exegeți au amplificat meritele reale până la punctul în care orientarea empirică și evoluția sa au ajuns să reprezinte însăși „istoria comunicării“. O exagerare alimentează uneori o exagerare și mai mare. Pe acest fundal, Elihu Katz ne spune apodictic: „cercetarea comunicării [...] este, în mod sigur, o știință americană. Ea a înflorit de-a lungul a două decenii sub influența părinților fondatori, Paul Lazarsfeld, Harold Lasswell și Carl Hovland“ (Katz, 1977, p. 22).

Evident că reacția critică este și ea exagerată, fiind tentată să subvalueze contribuția reală și foarte importantă amintită mai sus. Tentată, în primul rând, dintr-un motiv metodologic. O nouă școală de cercetare promovează un tip diferit de abordare teoretică, chiar o altă paradigmă de studiu și analiză. Prin forța lucrurilor, paradigma empirică apare în noul context mai puțin importantă. Un anumit tip de subevaluare este de neevitat. Tentată, în același timp, și ca urmare a nevoii de a restabili echilibrul de ansamblu, de a repondera contribuțiile.